

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARGA LOGOPEDIK YORDAM KO'RSATISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Butaboyeva Nargizaxon Rivojitdinovna

Namangan viloyati Mingbuloq tumani 7-sonli umumiy maktab o'qituvchi-logoped

Annotatsiya: *Ushbu maqola nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarga logopedik yordam ko'rsatishning zamonaviy metodlarini o'rganishga bag'ishlangan. Nutq buzilishining turli shakllari — artikulyatsiya, fonetika, leksik va grammatik qobiliyatlar bilan bog'liq muammolar — bolalarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada logopedik yordamning innovatsion metodlari, shu jumladan interaktiv texnologiyalar, vizual va auditoriy mashqlar, shuningdek individual va guruh mashg'ulotlari tahlil qilingan. Shu bilan birga, xorijiy va mahalliy tajribalar asosida nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning samarali strategiyalari keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *nutq rivojlanishi, nutq buzilishi, logopedik yordam, zamonaviy metodlar, interaktiv texnologiyalar, individual mashg'ulotlar, guruh mashg'ulotlari, vizual mashqlar, ijtimoiy va akademik rivojlanish, pedagogik strategiyalar.*

Аннотация: *Данная статья посвящена изучению современных методов логопедической помощи детям с недоразвитием речи. Различные формы речевых нарушений — связанные с артикуляцией, фонетикой, лексикой и грамматическими навыками — оказывают негативное влияние на социальное и академическое развитие детей. В статье анализируются инновационные методы логопедической поддержки, включая интерактивные технологии, визуальные и аудиторные упражнения, а также индивидуальные и групповые занятия. Кроме того, представлены эффективные стратегии поддержки речевого развития на основе зарубежного и отечественного опыта.*

Ключевые слова: *развитие речи, нарушение речи, логопедическая помощь, современные методы, интерактивные технологии, индивидуальные занятия, групповые занятия, визуальные упражнения, социальное и академическое развитие, педагогические стратегии.*

Annotation: *This article is dedicated to studying modern methods of speech therapy for children with underdeveloped speech. Various forms of speech disorders — related to articulation, phonetics, lexical, and grammatical skills — have a negative impact on children's social and academic development. The article analyzes innovative methods of speech therapy support, including interactive technologies, visual and auditory exercises, as well as individual and group sessions. Additionally, effective strategies for supporting speech development based on both foreign and local experiences are presented.*

Keywords: *speech development, speech disorders, speech therapy, modern methods, interactive technologies, individual sessions, group sessions, visual exercises, social and academic development, pedagogical strategies.*

KIRISH

Nutq rivojlanishi bolalarning umumiy psixologik, ijtimoiy va akademik rivojlanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda artikulyatsiya, fonetika, leksik va grammatik qobiliyatlarda buzilishlar kuzatiladi, bu esa ularning o‘zini ifodalash, tengdoshlar bilan muloqot qilish va maktabdagi o‘quv jarayonida ishtirok etish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq buzilishi bolaning ijtimoiy moslashuviga va akademik muvaffaqiyatiga sezilarli darajada ta’sir qiladi. Shu sababli, zamonaviy logopedik metodlarni qo‘llash bolalarning nutq qobiliyatlarini shakllantirish bilan birga, ularning emotsional barqarorligi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Zamonaviy logopedik yondashuvlar esa nafaqat nutqni shakllantirishga, balki bolalarning hissiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham qaratilgan. Shu bilan birga, texnologik innovatsiyalar — interaktiv ilovalar, virtual real hayotiy vaziyatlar va gamifikatsiya — logopedik jarayonni samarali va qiziqarli qiladi.

Ilg‘or xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv, ijtimoiy integratsiya, vizual va auditoriy mashqlar hamda muntazam monitoring nutq rivojlanishini sezilarli darajada tezlashtiradi (Brown & Green, 2022). Shu sababli, zamonaviy logopedik metodlarni o‘rganish va tatbiq etish maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim muassasalarida juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Nutq rivojlanishi bolalarning umumiy psixologik, ijtimoiy va akademik rivojlanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda artikulyatsiya, fonetika, leksik va grammatik qobiliyatlarda buzilishlar kuzatiladi, bu esa ularning o‘zini ifodalash, tengdoshlar bilan muloqot qilish va maktabdagi o‘quv jarayonida ishtirok etish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq buzilishi bolaning miyasida Broka va Vernike sohalarining faoliyatini sustlashtiradi va nutq qobiliyatlarini pasaytiradi (Peterson & Hickok, 2023). Shu bilan birga, nutqi rivojlanmagan bolalar ko‘pincha tengdoshlar bilan muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ijtimoiy integratsiyasini va motivatsiyasini kamaytiradi.

Zamonaviy logopedik yondashuvlar esa individual va guruh mashg‘ulotlarini, vizual va auditoriy mashqlarni, interaktiv texnologiyalarni, virtual real hayotiy vaziyatlarni va pedagogik strategiyalarni o‘z ichiga oladi. Mindfulness va emotion coaching metodlari bolalarning stressini kamaytirib, ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi. Shuningdek, interdisciplinar yondashuv — pedagog, logoped va psixolog hamkorligi — bolalarning umumiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, nutq rivojlanishini raqamli tizimlar yordamida doimiy monitoring qilish pedagoglarga individual yondashuvni optimallashtirish va samarali strategiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Shu sababli, zamonaviy logopedik metodlarni o‘rganish va tatbiq etish bolalarning nutq, ijtimoiy va akademik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda nutq buzilishlari bolaning ijtimoiy, psixologik va akademik rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Nutq buzilishlari turlicha bo‘lishi mumkin: artikulyatsion, fonetik, leksik va grammatik qobiliyatlar bilan bog‘liq. Shu sababli logopedik yordam individual yondashuvga asoslangan bo‘lishi zarur.

Zamonaviy logopediyada quyidagi metodlar keng qo‘llaniladi:

1. Individual va guruh mashg‘ulotlari – bolalarning nutq qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish hamda ijtimoiy moslashuvini oshirish uchun.
2. Interaktiv texnologiyalar va virtual real hayotiy vaziyatlar – nutq mashg‘ulotlarini qiziqarli va samarali qilish, emotsional barqarorlikni oshirish.
3. Multisensorli yondashuv – ko‘rish, eshitish va teginish orqali nutqni mustahkamlash.
4. Psixologik va hissiy qo‘llab-quvvatlash – mindfulness, emotion coaching va motivatsiya usullari orqali stressni kamaytirish va mashg‘ulotlarga qiziqishni oshirish.
5. Interdisiplinar yondashuv – pedagog, logoped va psixologning hamkorligi bolaning umumiy rivojlanishini ta‘minlaydi.
6. Monitoring va baholash – raqamli tizimlar yordamida nutq rivojlanishini kuzatish va individual yondashuvni optimallashtirish.

Shuningdek, xorijiy va mahalliy tajribalar nutqni rivojlantirishda samarali strategiyalarni ko‘rsatadi, masalan, Kanadadagi peer-to-peer mentorlik, Yaponiya va O‘zbekistondagi VR va vizual mashg‘ulotlar, individual va guruh mashg‘ulotlar orqali bolalarning nutq va ijtimoiy ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi.

Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda nutq buzilishlari turlicha bo‘ladi:

- ☐ Artikulyatsion buzilishlar – tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qila olmaslik;
- ☐ Fonetika va fonologik buzilishlar – tovushlar tizimini noto‘g‘ri anglash va ishlatish;
- ☐ Leksik va grammatik qobiliyatlarning sustligi – so‘z boyligi va jumla tuzish qobiliyatining yetarli emasligi;
- ☐ Leksik va semantik buzilishlar – so‘zlarning ma‘nosini tushunish va ishlatishda qiyinchiliklar.

Pedagogik yondashuv nutq buzilishining turiga moslashtiriladi. Masalan, artikulyatsion mashg‘ulotlarda tovushlarni shakllantirish va talaffuzni to‘g‘rilash bo‘yicha alohida mashqlar qo‘llanadi, leksik va grammatik qobiliyatlarni rivojlantirishda esa o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar samarali hisoblanadi.

Individual va guruh mashg‘ulotlari

- ☐ Individual mashg‘ulotlar bolaning nutq xatoliklarini aniqlash va ularni shaxsiy yondashuv bilan tuzatish imkonini beradi.
- ☐ Guruh mashg‘ulotlari bolalarga tengdoshlar bilan muloqot qilish, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va nutq mashqlarini mustahkamlash imkonini beradi.

Zamonaviy logopedik yondashuvlarda texnologiyalar muhim o‘rin egallaydi:

- ☐ Interaktiv ilovalar va mobil o‘yinlar – bolalarning diqqatini jamlash, nutq mashqlarini qiziqarli qilish va mustahkamlash uchun ishlatiladi.

□ Virtual real hayotiy vaziyatlar (VR) – bola xavfsiz muhitda turli nutqiy vaziyatlarni tajriba qiladi va emotsional reaksiyalarni boshqaradi.

□ Gamifikatsiya – mashg‘ulotlarni o‘yin shakliga keltirib, motivatsiyani oshiradi va bolalarning faol ishtirokini ta‘minlaydi.

Nutqi rivojlanmagan bolalarning stressini kamaytirish va ijtimoiy moslashuvini yaxshilash uchun quyidagi metodlar qo‘llaniladi:

□ Mindfulness mashg‘ulotlari – diqqatni jamlash va emotsional barqarorlikni rivojlantirish;

□ Emotion coaching – bolaning hissiy holatini aniqlash va boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Interdisiplinar yondashuv va monitoring

Zamonaviy logopedik yordam faqat nutqni shakllantirish bilan cheklanmaydi. Psixolog, pedagog va fizioterapevt hamkorligida bolalarning umumiy rivojlanishi qo‘llab-quvvatlanadi. Shu bilan birga, raqamli monitoring tizimlari yordamida bolalarning nutq rivojlanishi doimiy kuzatiladi va individual yondashuv optimallashtiriladi.

Xorijiy va mahalliy tajribalar

□ Kanada tajribasi: Peer-to-peer mentorlik va guruh mashg‘ulotlari bolalarning ijtimoiy integratsiyasini va nutq ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

□ Yaponiya tajribasi: VR texnologiyalari va vizual mashg‘ulotlar nutq buzilgan bolalarda samarali natijalar ko‘rsatgan.

□ O‘zbekiston tajribasi: Individual yondashuv va vizual auditor mashqlar yordamida nutq rivojlanishida ijobiy o‘zgarishlar kuzatilgan.

Neyroplastiklik va nutq terapiyasi: So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolaning miyasidagi neyron tarmoqlar yuqori darajada moslashuvchan bo‘lib, muntazam logopedik mashg‘ulotlar orqali yangi neyron bog‘lanishlar shakllanadi va nutq qobiliyatlari sezilarli darajada yaxshilanadi (Kuhl, 2022).

Sensor integratsiya mashqlari: Nutq rivojlanishi bilan bog‘liq buzilishlarda sensor integratsiya mashqlari foydali hisoblanadi. Masalan, tovushlarni tanish va takrorlash mashqlari bolalarning eshitish, artikulyatsiya va talaffuz qobiliyatlarini yaxshilaydi.

Multisensorli yondashuv: Nutq mashg‘ulotlarida ko‘rish, eshitish va teginish tajribalarini birlashtirish samaradorlikni oshiradi. Masalan, tovushlarni vizual yordam bilan ko‘rsatish va shu bilan birga artikulyatsiya mashqlarini bajarish nutqni tezroq rivojlantiradi.

Ota-ona va oilaviy qo‘llab-quvvatlash: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uy sharoitida ota-onaning muntazam mashqlarni kuzatishi va bolaga yordam berishi nutq rivojlanishini tezlashtiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy va emotsional barqarorlik ham oshadi.

Musikoterapiya va ritmik mashqlar: Ritmik ohang va musiqa mashqlari artikulyatsiya va fonetik qobiliyatlarni rivojlantirishda foydali ekanligi isbotlangan. Bolalar ritm va musiqiy harakatlar orqali tovushlarni yaxshiroq o‘zlashtiradi.

Nutqni baholashda zamonaviy texnologiyalar: Mobil ilovalar va dasturiy platformalar orqali bolaning nutqini avtomatik tahlil qilish, xatolarni aniqlash va rivojlanishni raqamli tarzda kuzatish mumkin. Bu pedagogga individual yondashuvni yanada aniqroq qilish imkonini beradi.

Psixologik rag‘batlantirish: Nutq mashg‘ulotlarida ijobiy rag‘batlantirish, sovrinlar va baholash tizimlari bolaning motivatsiyasini oshiradi va mashg‘ulotlarga qiziqishini kuchaytiradi.

XULOSA

Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarga logopedik yordam ko‘rsatish muhim pedagogik va psixologik vazifa hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq buzilishlari bolalarning ijtimoiy, psixologik va akademik rivojlanishiga sezilarli ta‘sir qiladi. Shu sababli, zamonaviy logopedik metodlarni qo‘llash individual yondashuv, guruh mashg‘ulotlari, interaktiv texnologiyalar, multisensorli mashqlar va psixologik qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi.

Xorijiy va mahalliy tajribalar nutqni rivojlantirishda samarali strategiyalarni ko‘rsatadi, jumladan VR texnologiyalari, vizual mashg‘ulotlar, peer-to-peer mentorlik va uy sharoitida ota-ona ishtirokini qo‘llash. Shu bilan birga, raqamli monitoring tizimlari yordamida nutq rivojlanishini doimiy kuzatish va individual yondashuvni optimallashtirish mumkin.

Natijada, zamonaviy logopedik yondashuvlar bolalarning nutq qobiliyatlarini shakllantirish, ijtimoiy integratsiyasini oshirish va akademik muvaffaqiyatini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelajakda nutq buzilgan bolalarga yordam ko‘rsatish metodlarini yanada rivojlantirish va texnologiyalarni keng tatbiq etish samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Axmedov, S. (2021). Nutqi buzilgan bolalarda individual yondashuv metodlari. Toshkent: Pedagogika nashriyoti.
 2. Johnson, L., Smith, R., & Brown, K. (2023). Peer-to-peer mentoring in speech therapy for children. *Canadian Journal of Speech-Language Pathology*, 45(2), 112–125.
 3. Kuhl, P. (2022). Neuroplasticity and speech development in children. *Developmental Neuroscience*, 44(3), 200–215.
 4. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD). (2021). *Speech and language development in children*. Washington, D.C.: NIDCD Publications.
 5. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). (2022). *Practice guidelines for speech-language therapy in children*. Rockville, MD: ASHA.
- Zunnunov A. O‘zbek xalq pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2017.